

Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa

Előd Dudás

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa od samega začetka do prve svetovne vojne. Predstavitev se osredotoča na tiste črke, ki so v latinski abecedi manjkale, zato je njihovo označevanje povzročalo piscem večjo težavo. Predstavljeni so tudi viri posameznih črk in njihova povezanost z madžarskim, nemškim ali češkim črkopisom. Na koncu prispevka je preglednica črkopisov 41 prekmurskih knjig in časopisov.

Ključne besede: razvoj prekmurskega črkopisa, jezikovni stik, samoglasniki, soglasniki

Comparative historical development of Prekmurje spelling

This article presents the historical development of Prekmurje spelling from its beginnings to the First World War. It focuses on graphemes not in the Latin alphabet whose representation posed a major problem for writers. In addition, it discusses the origin of individual graphemes and their connection with Hungarian, German, and Czech spelling. The article concludes with a table of the spelling conventions used in forty-one Prekmurje books and newspapers.

Keywords: development of Prekmurje spelling, linguistic contact, vowels, consonants

0 Uvod

V slovenskem prostoru je bil ob bohoričici, metelčici, dajnčici in gajici/slovenici v rabi tudi prekmurski črkopis, ki so ga pisali v prekmurskih knjigah od prve polovice 18. stoletja. Doslej so zanj v strokovni literaturi uporabljali poimenovanja *madžarski črkopis* (Novak 1976: 13; Ulčnik 2009: 141), *madžarska grafika* (Orožen 1996a: 356) in *ogrca* (Jesenšek 2005: 32). Potrebo po poimenovanju *prekmurski črkopis* razlagam s tem, da nikoli ni bil identičen madžarskemu črkopisu, saj je imel grafe me tudi za označevanje prekmurskih dvoglasnikov, ki jih v madžarskem črkopisu ni in jih nikoli ni bilo. V tem prispevku predstavljam zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa od izida prve knjige do konca prve svetovne vojne. V raziskovanje sem vključil tudi nekaj knjig, ki so izšle v gajici. Po mojem mnenju lahko tudi črkopis v njih imenujemo prekmurski, saj so tu ohranjeni tisti grafemi, ki označujejo prekmurske glasoslovne značilnosti. Raziskovalci so tej temi doslej posvetili manjšo

pozornost kot npr. glasoslovnim in oblikoslovnim vprašanjem tega knjižnega jezika ali pa posameznim prekmurskim avtorjem. Predstavitev in primerjava črkopisov daje tudi dobro priložnost za razumevanje evropskih kulturnih in verskih tokov (Balázs – Dede 2009: 11).

1 O raziskovanju prekmurskega črkopisa

1.0 Začetnik raziskovanja prekmurskega knjižnega jezika je bil Vilko Novak, ki se je večkrat ukvarjal z različnimi vprašanji prekmurskega knjižnega jezika oz. posameznih avtorjev. Pozneje se je te teme lotila tudi Martina Orožen, ki je v dveh daljših razpravah predstavila razvoj prekmurskega knjižnega jezika (Orožen 1996a; 1996b). Njej je sledil Marko Jesenšek, ki se je ukvarjal z zanimivimi vprašanji prekmurskega časopisja (Jesenšek 1999; 2008), z jezikom prekmurskih abecednikov in učbenikov (Jesenšek 1998), izdal pa je tudi monografijo v madžarščini (Jesenšek 2010) o razvoju slovenskega jezika, v kateri obravnava tudi več prekmurskih tem. Natalija Ulčnik je posvetila monografijo predstavitvi začetkov prekmurskega časopisja (Ulčnik 2009).

1.1 Doslej se je večkrat ponavljala trditev, da je prekmurski črkopis nastal pod vplivom nekdanjega madžarskega črkopisa. Po navadi se s tem predstavitev prekmurskega črkopisa tudi konča. S prekmurskim črkopisom se je največkrat ukvarjal Vilko Novak, npr. v obeh izborih prekmurskega slovstva (Novak 1936; 1976). V drugem, širšem izboru je ugotovil, da je bil »prekmurski črkopis [...] do 1913 – z izjemami – madžarski črkopis vsakokratnega časa, prilagojen glasovom prekmurskega narečja« (Novak 1976: 13). Novakovo mnenje drži le delno, ker – kot bo prikazano v nadaljevanju – prekmurski pisci grafemov niso črpali le iz madžarskih črkopisov, temveč tudi iz nemškega črkopisa ali pa so celo oblikovali svoje grafeme, npr. za označevanje dvoglasnikov. Najnatančnejši pregled prekmurskega črkopisa najdemo v poskusnem snopiču slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988: 14–17), v katerem je predstavljen črkopis 14 avtorjev v preglednici, ki vsebuje tudi zapis glasov stare knjižne prekmurščine, kakršen je v slovarju. V Slovarju stare knjižne prekmurščine najdemo pregled črkovnih znamenj (Novak 2006: IX–X); na njegove pomanjkljivosti bom v nadaljevanju še pokazal. Natalija Ulčnik je predstavila črkopis prvega prekmurskega časopisa Prijátela (Ulčnik 2009: 141–144) in dodala tudi preglednico črkovnih znamenj (Ulčnik 2009: 145–146). Ugotovila je, da se črkopis Prijátela ujema s črkopisom Pavlove rokopisne slovnice iz leta 1942 (Ulčnik 2009: 141). Razlika med obema sistemoma je v tem, da sta v slovnici izpričana tudi ⟨dzs⟩ in ⟨gj⟩, ki ju v Prijátelu ni (Ulčnik 2009: 141).

1.2 Ob prekmurskem črkopisu se pojavlja tudi vprašanje njegovega prečrkovanja in abecedno razvrščanje v slovarjih. V Novakovem Izboru prekmurskega slovstva (Novak 1976) so besedila prečrkovana v slovenico. V njem ni razlikovanja med grafemi ⟨ö⟩; ⟨ō⟩, ⟨ô⟩, ⟨ó⟩, ⟨ü⟩, ⟨ú⟩, ⟨û⟩, ⟨ű⟩, saj so vsi poenostavljeni v ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩. Grafemi, s katerimi so označevali prekmurske dvoglasnike, tj. ⟨ai⟩, ⟨aj⟩, ⟨â⟩, ⟨ei⟩,

⟨ej⟩, ⟨ê⟩, ⟨ou⟩, ⟨ô⟩, so ohranjeni, prav tako kot ⟨á⟩, ⟨é⟩, ⟨i⟩, ⟨ó⟩ in ⟨ú⟩. Prečrkovanje soglasnikov kaže na nedoslednost: v odlomku iz Temlinovega malega katekizma (Novak 1976: 111) so v prvem poglavju ohranjene prvotne črke, ki so v drugem že prečrkovane v slovenico. Mešanica izvirnih in prečrkovanih grafemov se pojavlja tudi v odlomku iz prvega abecednika (Novak 1976: 113–115) in nanjo naletimo tudi drugod (na str. 115, 132, 138, 148). Grafem ⟨cz⟩ je prečrkovan v ⟨c⟩; grafemi ⟨cs⟩, ⟨ch⟩, ⟨ts⟩, ⟨cf⟩ so prečrkovani v ⟨č⟩; ⟨sz⟩, ⟨fl⟩, ⟨lz⟩, ⟨z⟩ v ⟨s⟩; ⟨s⟩, ⟨ss⟩, ⟨l⟩, ⟨fl⟩ v ⟨š⟩; ⟨s⟩, ⟨l⟩, ⟨'z⟩, ⟨'s⟩, ⟨zs⟩, ⟨'f⟩ v ⟨ž⟩; ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩ in ⟨ty⟩ pa v ⟨gj⟩, ⟨lj⟩, ⟨nj⟩ in ⟨tj⟩. Sklepna ugotovitev je, da besedila Novakovega izbora niso zanesljiva za raziskovanje prekmurskega črkopisa, kar pa niti ni bil namen te knjige.

Primerjava naslovnih strani virov s podatki iz Škafarjeve bibliografije prekmurskih tiskov do leta 1919 (Škafar 1978) je pokazala, kako nezanesljiv je v njej prepis naslovov prekmurskih knjig. Konkretno: Mihál Barla je leta 1820 izdal knjigo z naslovom *DIKTOMSZKE, VERSUSKE I MOLITVENE KNI'ZICZE ZA TO MÁLO SÔLSZKO DECZO SZPRÁVLENE PO KIS JÁNOSI, VISZIKO POSTŰVANOM SUPERINTENDENSI TI PRÊK DUNAJSZKI EVANGELICSÁNSZKI CZÉRKEV. NA NAS SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENE PO BARLA MIHÁLI, KÖVÁGÓ-ÖRSKE FARE DŰHOVNOM PASZTÉRI*, ki je pri Škafarju navedena kot *Diktomszke, versuske i molitvene kni'zicze za to málo sôlszko deczo szprávlene po Kis Jánosi, visziko postŰvanom superintendensi ti prêk dunajski evangelicsanszki czerkev. Na szlovenszki jezik obrnyene po Barla Miháli, kôvágó örske fare dűhovnom pasztéri* (Škafar 1978: 25). Največja razlika je očitna že na prvi pogled, in sicer, da v bibliografiji ni upoštevano, da je naslov napisan s samimi velikimi črkami. Druge pomanjkljivosti: zapisano je *dunajski* namesto *dunajszki*, *evangelicsanszki* namesto *evangelicsánszki*, *czerkev* namesto *czérkev*, *na szlovenszki jezik* namesto *na nas szlovenszki jezik*, *kôvágó örske* namesto *kôvágó-örske*. Tudi ta primer lepo predstavlja tipične pomanjkljivosti Škafarjevega zapisa. Zato sem se odločil za prepis izvirnih naslovov raziskovanih knjig, ki se najde v virih. Škafarjev primer nas opozarja, da ne smemo slediti narobe prepisani obliki, saj se s tem lahko napačni podatki ponavljajo dalj časa.

Prečrkovanje prekmurskega črkopisa je najbolje uspelo v poskusnem snopiču slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988), v katerem so bile upoštevane prekmurske glasoslovne značilnosti. V ponazarjalnem gradivu posameznih gesel je ohranjena izvorna pisna podoba, kar omogoča raziskovanje prekmurskega črkopisa na podlagi poskusnega snopiča.

Popolnoma nerazumljivo je, kako je prišlo do pomanjkljivosti v Slovarju stare knjižne prekmurščine (Novak 2006), na katere je opozoril Peter Weiss (2009: 58–59). Ugotovil je, da preglednica črkovnih znamenj ni uporabna niti kot abecedni seznam, saj sta na primer črki *u* in *ü* predstavljeni ločeno, kljub temu da v slovarju nastopata na istem mestu, le v enakopisnicah stoji oblika *z ü* za tisto *z u*-jem (Weiss 2009: 58). V ponazarjalnem gradivu ni več grafemov ⟨ô⟩ in ⟨ü⟩, saj sta poenostavljena v ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩ (Weiss 2009: 59). Namesto črk ⟨ô⟩ in ⟨ü⟩ sta uporabljeni črki ⟨õ⟩ ⟨ũ⟩, ki sploh nista ustrezna zamenjava (Weiss 2009: 59). Tu je bilo opozorjeno tudi na nepravilno uporabo matematičnega znaka za integral namesto ustreznega *f* in na uporabo resice ' namesto opuščaja ' (Weiss 2009: 59).

Natalija Ulčnik je iztočnice v slovarju Agustičevega Prijatelja prečrkovala v slovenico (Ulčnik 2009: 137), ponazarjalno gradivo v geslih pa je ohranjeno v izvirni pisavi. Na primer: v slovarju je iztočnica *főišpan* (Ulčnik 2009: 199) prečrkovana v slovenico, v ilustrativnem gradivu pa najdemo besedo kot *főispáni* (Ulčnik 2009: 199). Torej je ponazarjalno gradivo ohranjeno v prvotni pisavi, zato je zelo uporabno tudi za raziskovanje Agustičevega črkopisa.

V nadaljevanju se opiram na svoje zbrano gradivo.¹ Z njegovo pomočjo bodo predstavljene črke, ki se razlikujejo od črk latinske abecede in so jih uporabljali prekmurški pisci.

2 Splošna vprašanja

2.0 Prekmurški črkopis je imel dinamično in neenotno razvojno pot, saj je bilo za označevanje konkretnega fonema v tem času v rabi več črk. Poleg tega moramo upoštevati tudi dejstvo, da zapis določenih fonemov pri vseh piscih ni bil enoten (Novak 1976: 13).

2.1 V srednjem veku je v srednjeevropskem prostoru razvoj črkopisa določala cerkev, ki je skrbela tudi za pismenost (Hadrovics 1951: 165). Na razvoj pravopisa je vplivalo izročilo izgovarjave latinskega /s/ (Hadrovics 1951: 165). V prekmurščino pa so latinske besede prišle z madžarskim posredovanjem, kar pomeni, da so latinski /s/ izgovarjali kot [š] ali [ž], npr. *šorš* 'usoda', *paradižom* 'paradižnik' itn. Ta pojav so madžarski raziskovalci razlagali kot severnoitalijanski ali nemški vpliv (Balázs 1989: 121; Kniezsa 1952: 69). Že od nastanka črkopisov je veliko težavo predstavljalo nadomeščanje tistih črk, ki so v latinski abecedi manjkale (Korompay 2005: 281). To težavo so reševali z uporabo kombinacij črk ali diakritičnih znamenj. Na razvoj prekmurskega črkopisa sta precej vplivala kajkavski in madžarski črkopis.² To je povsem razumljivo, saj sta bila kajkavski in prekmurški prostor del madžarske državne in cerkvene uprave. Vlogo kajkavščine pri oblikovanju

¹ Raziskovanja prekmurskega črkopisa sem se lotil med zbiranjem prevzetih madžarskih besed stare knjižne prekmurščine. To delo se je začelo v zimskem semestru študijskega leta 2010/11 v Univerzitetni knjižnici v Mariboru in v Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti. Leto pozneje sem raziskoval prekmurske knjige v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V Sloveniji zbrano gradivo sem dopolnil s podatki iz Državne Széchényijeve knjižnice v Budimpešti. Prekmurske knjige sem pregledal v celoti, in sicer njihove prve izdaje, če je bilo to mogoče. Podatki o pregledanih knjigah so v seznamu virov.

² Tudi kajkavski črkopis je nastal pod vplivom madžarskega črkopisa, kar Antun Šojat razlaga takole: »Vjekovna povezanost s Mađarima, odvojenost, politička i stvarna, od dalmatinskih Hrvata i utjecaja talijanske kulture, odbojnost prema njemačkoj kulturnoj sferi, reprezentiranoj politikom carske Austrije, upućuju prve kajkavske pisce na široko otvaranje vrata mađarskom utjecaju, pa su oni, u tom smislu, prihvatili i označivanje svojih glasova grafemima i načinom bilježenja paralelnih ili sličnih mađarskih glasova« (nav. po Vince 1978: 73).

prekmurskega knjižnega jezika so slovenski raziskovalci že poudarili (prim. Novak 1972; 1979; Jesenšek 2005).

2.2 Istočasno z nastankom knjižne prekmurščine, tj. v 18. stoletju, pa sta bila na Ogrskem v rabi dva črkopisa, in sicer protestantski in katoliški.³ Oba sta imela svoje grafeme, ki so jih prevzeli tudi prekmurski pisci, ne glede na to, ali je bila določena črka v rabi pri protestantih ali pri katolikih. V drugi polovici 19. stoletja pa so se pojavili prvi poskusi uvedbe gajice, ki so jo podpirali zlasti prekmurski katoliki; protestanti so vztrajali pri starem črkopisu (Jesenšek 2010: 43).⁴ Prva prekmurska knjiga, natisnjena v gajici, je imela naslov Abecednik za katoličanske vesničke šolé po velejnji S. Števana družbe po rédi Bárány Ignáca slobodno správljeni od Murkovič Jánoša bellatinskoga učitelja, ki je izšla leta 1871 v Pešti (Škafar 1978: 46).

2.3 Tudi v prekmurski publicistiki, katere začetnik je bil Imre Agustič s časopisom Prijátel, se je uporabljal tradicionalni prekmurski črkopis. Na koncu drugega letnika je Agustič že razmišljal o tem, da bi v časopis uvedel gajico/slovenico in s tem pridobil več naročnikov tudi na drugi strani Mure (Ulčnik 2009: 67). Tako je od tretjega letnika, tj. leta 1877, Agustičev časopis že izhajal v gajici (Ulčnik 2009: 67). Drugi uredniki prekmurskih časopisov temu niso sledili, saj so Dober Pajdáš, Kalendar najszvetesega szrca Jezusovoga in Marijin list začeli izhajati v prekmurskem črkopisu. Od leta 1913 sta časopisa Marijin list in Novine izhajala v gajici, ki je bila s tem dokončno uvedena v prekmursko katoliško publicistiko (Škafar 1978: 81).

3 Samoglasniki

3.0 Po ugotovitvah Vilka Novaka so prekmurski pisci z madžarskimi grafemi označevali predvsem samoglasniške značilnosti (Novak 1976: 14). Prevzeli so vse črke, ki označujejo madžarske dolge samoglasnike: ⟨á⟩ za /a:/, ⟨é⟩ za /e:/, ⟨í⟩ za /i:/, ⟨ó⟩ za /o:/ in ⟨ú⟩ za /u:/. Novak poudarja, da se ti znaki ne smejo zamenjevati z naglasom (Novak 1976: 14). Te črke najdemo že v prvi knjigi leta 1715 in so prisotne vse do konca prve svetovne vojne. Tradicija uporabe teh črk sega celo do Jana Husa oz. do njegovega češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 35), vendar pa je treba poudariti, da kljub notranji sorodnosti češki in madžarski črkopis nista identična (Kniezsa 1959: 12). V madžarskem sistemu jih uporabljajo od 15. stoletja naprej (Korompay 2005: 295).

³ Protestantski črkopis so uporabljali v protestantskih tiskarnah, katoliškega pa v katoliških. Razlike so bile predvsem v rabi grafemov za označevanje sičnikov in šumevcev. Ta dvojnost je trajala vse do druge polovice 18. stoletja, tj. vse obdobje razsvetljenstva (Kniezsa 1959: 24). Takrat se je začelo mešanje obeh črkopisov, čeprav še vedno ne moremo govoriti o enotnem narodnem črkopisu (Kniezsa 1959: 24).

⁴ Dokaz vztrajanja protestantskih piscev pri prekmurskem črkopisu so tudi prekmursko-madžarski in madžarsko-prekmurski slovarji Janoša Flisarja iz leta 1922, 1942 in 1943. On je v svojih slovarjih še vedno uporabljal prekmurski črkopis (Weiss 2009: 52).

3.1 Veliko težavo je predstavljalo označevanje fonemov /ø/, /ø:/ in /y/, /y:/. V Temlinovem malem katekizmu (TF 1715) so označeni z grafemoma ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩. V madžarskem črkopisu sta oba nemškega izvora in sta v njem prisotna od 17. stoletja (Kniezsa 1959: 35). V abecedniku Abecedarium szlowenszko (1725) ob ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩ zasledimo tudi črki ⟨ô⟩ in ⟨û⟩, ki spet zrcalita vpliv Husovega češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 35). Od Severjevega Réda zvelicsánsztva (SM 1747) se pojavljata črki ⟨ô̇⟩ in ⟨û̇⟩, ki sta se na Madžarskem razširili s protestantizmom in kažeta na nemški vpliv (Kniezsa 1959: 16). V nemščini so ju najprej zapisovali kot ⟨oe⟩ in ⟨ue⟩, pozneje pa se je ⟨e⟩ pisal nad ⟨o⟩ in ⟨u⟩ (Kniezsa 1959: 35). Glede na to, da je Réd zvelicsánsztva izšel v nemškem mestu Halle, je možno, da sta bili ti črki v prekmurščino prevzeti iz nemškega sistema. Najdemo ju še v delih Števana in Mikloša Küzmiča in v Bakoševem Nouvem Gráduvalu (1789). Dodati je treba, da se že v Küzmičevih delih Vöre krsztsánszke krátki návuk (1754) in Nouvi zákon (1771) pojavita črki ⟨ô̇⟩ in ⟨û̇⟩ za označevanje fonemov /ø:/ in /y:/. Zanimivo je, da sta se obe črki razširili v madžarskem katoliškem črkopisu, vendar ju je uporabljal tudi evangeličan Števan Küzmič. Madžarski slavist István Kniezsa meni, da ju je v zgodovini madžarskega črkopisa prvič uporabil leta 1708 János Tsétsi, ko je uredil slovar Ferenca Párizsa Pápaia (Kniezsa 1959: 23), novejša literatura pa trdi, da veljata za novost tiskarne Brewer (Korompay 2005: 592), ki je delovala v Lőcseju (danes Levoča na Slovaškem). Za nas je pomembno, da so ⟨ô̇⟩ in ⟨û̇⟩ uporabljali prekmurski pisci do leta 1833, ko je izšla Košičeva slovnica z naslovom Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetníke. Leta 1832 je namreč izšel prvi madžarski akademski pravopis, ki je določal tudi rabo črk za označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/ in /y:/. Po tem pravopisu so uvedli naslednje črke: ⟨ô̇⟩ za /ø/, ⟨ô̇̄⟩ za /ø:/, ⟨û̇⟩ za /y/ in ⟨û̇̄⟩ za /y:/. Jožef Košič je bil prvi prekmurski pisec, ki je v svoji pisavi upošteval te določbe madžarskega akademskega pravopisa. Košičeva pisava teh črk je postala normativna za vse poznejše prekmurske avtorje.

3.2 Prekmurski samoglasniški sistem ob monoftongih sestavljajo tudi diftongi. Zapisovanje le-teh je bilo problematično že od samega začetka, saj madžarski črkopis zanje ni imel grafemov (čeprav so dvoglasniki prisotni tudi v madžarskih narečjih, niso bili upoštevani v tiskih). Prekmurski pisci so se odločili za označevanje diftongov *ei*, *ou* in *ai*. V prvih treh prekmurskih knjigah so uporabljali grafeme ⟨ai⟩, ⟨ái⟩, ⟨aj⟩ za *ai*, ⟨ei⟩ za *ei* in ⟨ou⟩ za *ou*. Števan Küzmič je v svojo pisavo uvedel te grafeme: ⟨áj⟩, ⟨ej/ei⟩ in ⟨ou⟩. Ta način pisanja prekmurskih diftongov je ostal nespremenjen do leta 1820, ko je izšel molitvenik Mihála Barle z naslovom Diktomszke, versuske i molitvene kni'zice. V tem molitveniku je Barla uvedel črke ⟨â̇⟩ za *ai*, ⟨ê̇⟩ za *ei* in ⟨ô̇⟩ za *ou*. To pisavo so od njega prevzeli tudi drugi prekmurski pisci 19. stoletja razen Jožefa Košiča in Jožefa Borovnjaka, ki sta vztrajala pri Küzmičevem označevanju dvoglasnikov. Proti koncu 19. stoletja so se pisci vrnili h Küzmičevemu označevanju dvoglasnikov ali so v svoji pisavi mešali oba načina. V zgodovini madžarskega črkopisa tovrstnih znamenj niso nikoli uporabljali, torej ne gre za madžarski vpliv, temveč za izvirne sestavine prekmurskega črkopisa.

4 Soglasniki

4.0 Tudi zapisovanje soglasnikov ni potekalo brez težav in je bilo vseskozi pomembno vprašanje prekmurskega črkopisa. Tu zasledimo vpliv madžarskega črkopisa. Kritična točka je bila pisanje sičnikov in šumevcev ter fonemov /ʒ/, /k/, /ɲ/, /tj/. Madžarska posebnost je podvajanje soglasnikov, ki je značilno zlasti za starejše prekmurske knjige (Novak 1976: 14).

V nadaljevanju želim predstaviti črke, ki so se v razvoju prekmurskega črkopisa za iste foneme nenehno spreminjale.

4.1 Grafemi ⟨c⟩, ⟨cz⟩ in ⟨tz⟩ so bili v rabi za označevanje fonema /c/. Pri piscih je prevladovala raba grafema ⟨cz⟩, ki je madžarskega izvora in je bil v madžarskem črkopisu prisoten od začetka 14. stoletja pa vse do leta 1922 (Kniezsa 1959: 7); v madžarski črkopis je bil prevzet iz češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 9). Pri Košiču pa naletimo tudi na grafem ⟨c⟩, ki se je sicer uporabljal tudi v gajici. Grafem ⟨tz⟩ najdemo le v dveh knjigah, in sicer v abecedniku iz leta 1725 in v Rédu zvelicsánsztva (SM 1747), in izvira iz Heltaievega madžarskega protestantskega črkopisa (Kniezsa 1959: 18).

4.2 Fonem /č/ je v prekmurskih knjigah zapisan z grafemi ⟨cs⟩, ⟨ch⟩, ⟨ts⟩, ⟨cf⟩. Večina teh grafemov je bila v rabi tudi v madžarskem črkopisu.

Raba grafema ⟨cs⟩, ki je še danes v rabi v madžarščini in izvira iz madžarskega katoliškega črkopisa (Kniezsa 1959: 23), se je posplošila po letu 1832, po izidu prvega madžarskega akademskega pravopisa. Najdemo ga že v prvi prekmurski knjigi (1715). Mikloš Küzmič je bil prvi pisec, ki ga je začel dosledno zapisovati. Grafem ⟨ch⟩ je bil prisoten v madžarskem črkopisu že od 11. stoletja naprej (Kniezsa 1959: 6) in je pozneje postal sestavina katoliškega črkopisa. Najdemo ga že v prvih prekmurskih knjigah (1715, 1725, 1747), pri mlajših avtorjih pa ga ni več. Grafem ⟨ts⟩ so uporabljali v madžarskem protestantskem črkopisu 18. stoletja (Kniezsa 1959: 23). Prvič ga najdemo v Severjevem Rédu zvelicsánsztva (SM 1747), nato pri Števanu in Miklošu Küzmiču ter v nekaterih knjigah 19. stoletja. Grafem ⟨cf⟩ v madžarskem črkopisu nikoli ni bil v rabi. Severjev Rád zvelicsánsztva je prvi, v katerem se uporablja. Najdemo ga še v delih Števana in Mikloša Küzmiča, pri Mihalu Bakošu in v Sijartojevi pesmarici (Mrtvecsne peszmi, stere szo sztí pístmí vkúp pabráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na lzvetloftz dáne, po S. S. P. S., 1796).

4.3 Za označevanje fonema /s/ so prekmurski pisci uporabljali grafeme ⟨sz⟩, ⟨ŋ⟩, ⟨fz⟩, ⟨z⟩. Zanimivo je, da so do Košiča v svojih delih vsi prekmurski avtorji uporabljali najmanj dva grafema za označevanje tega fonema. Črka ⟨z⟩ ima v madžarskem črkopisu najstarejše korenine, saj so jo uporabljali že v srednjem veku in kaže na nemški vpliv (Kniezsa 1959: 7–8). Najdemo jo v prvi prekmurski knjigi, pozneje pa se v prekmurskem črkopisu ne pojavlja več. Glede na to, da je bila prva prekmurska knjiga natisnjena v Halleju, lahko rečemo, da je ta črka v knjigi pod vplivom nemške tiskarske tradicije. Tudi grafem ⟨fz⟩ je prisoten že v prvi prekmurski knjigi.

V madžarski protestantski črkopis ga je uvedel pisatelj in lastnik tiskarne Gáspár Heltai v šestdesetih letih 16. stoletja (Kniezsa 1959: 18). Grafem ⟨sz⟩, ki je v rabi v današnjem madžarskem črkopisu, je prav tako iz protestantskega črkopisa. Prvič ga je uporabil János Sylvester in je v madžarščino verjetno prevzel iz nemškega črkopisa (Kniezsa 1959: 34). Zelo težko pa je odgovoriti na vprašanje, od kod je prišel v prekmurski črkopis. Dejstvo je, da so ga uporabili tudi v Temlinovem malem katekizmu (TF 1715), ki je bil natisnjen v Halleju, zato lahko tudi tu domnevamo, da je bil v prekmurski črkopis uveden po nemškem tiskarskem vzorcu. K njegovi splošni rabi je prispevalo to, da je bil prisoten v madžarskem črkopisu. Grafem ⟨ll⟩ se v madžarskem črkopisu sploh ni uporabljal. Najdemo ga samo v abecedniku iz leta 1725.

V prekmurskih knjigah do Cipotovih *Dühovnih Áldov* (CJ 1829) je fonem /s/ zapisan z grafemoma ⟨sz⟩ in ⟨l̄z⟩. Ta dva grafema sta imela kot velika različica eno samo veliko ustreznico, tj. *Sz* (na začetku besede) ali *SZ* (v okolju, pisanem s samimi velikimi črkami), npr. *Szombothel* : *GOSZPODNA*. To velja tudi za druga dvočrkja.

Pri prepisovanju tako zapisanih besed moramo biti zelo pozorni, saj lahko pretvorba velikih črk (predvsem črke *S*) v male v obdobjih, ko sta se hkrati uporabljali črki *s* (ležeče *s*) in *f* (ležeče *f*), skvari znanstveni zapis, ker v besedilo, ki naj bi bilo zvest posnetek izvirnika, vnaša prepisovalčevo interpretacijo.

4.4 Tudi fonem /š/ so zapisovali z več grafemi: ⟨s⟩, ⟨ss⟩, ⟨l⟩, ⟨ll⟩. Od teh samo ⟨s⟩ kaže na vpliv madžarskega črkopisa. Uporaba te črke za označevanje fonema /š/ je povezana s tradicijo izgovarjave latinskega /s/ (Kniezsa 1959: 34). Črka ⟨s⟩ je v rabi že od začetka madžarskega črkopisa. Druge grafeme so verjetno uporabljali zaradi nemških tiskarn. Uporaba črke ⟨s⟩ je postala normativna sredi 19. stoletja. V poznejših knjigah se ⟨s⟩ pojavlja kot edina možnost zapisa.

Do *Sílikovega abecednika* (LŠ 1820) so starejši pisci za označevanje fonema /š/ uporabljali grafema ⟨s⟩ in ⟨l⟩. Njuna edina velika ustreznica je *S*, kakor je to razvidno tudi v naslovih prekmurskih knjig, npr. *ABC KNFSICZA NA NÁRODNI SOUL HASZEK*.

4.5 Fonem /ž/ kaže največjo zapisovalno pestrost, saj so bili v rabi naslednji grafemi: ⟨s⟩, ⟨l⟩, ⟨z⟩, ⟨s'⟩, ⟨zs⟩ in ⟨l'⟩ ter ⟨z's⟩. Črka ⟨s⟩ za fonem /ž/ je v zgodovini madžarskega črkopisa prvič izpričana v knjigi *Orthographia Ungarica*, ki je izšla v Krakovu leta 1549 (Kniezsa 1959: 17). Med prekmurskimi tiski jo prvič najdemo v Temlinovem malem katekizmu leta 1715 (TF 1715), nato v abecedniku iz leta 1725 (ABC 1725), v Severjevem Rédu zvelicsánsztva (SM 1747) in pri Števanu Küzmiču. Pozneje je v prekmurskih knjigah ne zasledimo več. Črke ⟨l⟩ v madžarskem črkopisu nikoli niso uporabljali. Najdemo jo v prekmurskih knjigah do izida del Mikloša Küzmiča. Mogoče so obe črki prevzeli iz nemškega črkopisa. Grafem ⟨s'⟩ so uporabljali v madžarskem protestantskem črkopisu (Kniezsa 1959: 23). Prvič ga najdemo v delih Mikloša Küzmiča, uporabljal pa ga je tudi Jožef Košič. Grafem ⟨z⟩ je bil v rabi v madžarskem katoliškem črkopisu; iz češkega črkopisa ga je prevzel György Káldi (Kniezsa 1959: 20). V zgodovini prekmurskega črkopisa ga je prvič uporabil Števan Küzmič, najdemo pa ga tudi v delih Janoša Kardoša (sredi 19. stoletja). Grafem ⟨zs⟩, ki je v madžarskem črkopisu v rabi tudi danes, se je v prekmurskem črkopisu pojavil

dokaj pozno, saj so ga prvič uporabili v dvanajsti izdaji Küzmičeve Knige molitvene, ki jo je leta 1864 pripravil Jožef Borovnjak.⁵ Ta grafem je madžarska inovacija črke ⟨z⟩, in sicer po analogiji ⟨cz⟩ ~ ⟨cs⟩, ⟨s⟩ ~ ⟨sz⟩ (Kniezsa 1959: 34). V madžarskem črkopisu ga prvič najdemo leta 1655, njegova uporaba pa se je posplošila šele pozneje. V prekmurskem črkopisu se je razširil na začetku 20. stoletja. Grafem ⟨ʔ⟩, ki ni značilen za madžarski črkopis, najdemo prvič v delih Mikloša Küzmiča. V prekmurskem črkopisu je izpričan tudi v Sijartojevi pesmarici (1796), potem pa ne več. Zdi se, da je grafem ⟨z's⟩ v svojih knjigah uporabljal samo Janoš Županek.

4.6 Za označevanje fonemov /j/, /k/, /p/ in /tj/, ki jih imata goričko in ravensko podnarečje, ni pa jih v dolinskem podnarečju (Novak 1976: 14), so uporabljali grafeme ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩, ⟨ty⟩, redkeje pa ⟨dj⟩ za /j/ in ⟨tj⟩ za /tj/. Grafemi ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩ in ⟨ty⟩ so prevzeti iz madžarskega črkopisa, v katerem so izpričani od 13. stoletja naprej (Kniezsa 1959: 34) in so v rabi še danes. K njihovi posplošitvi je prispeval protestantski črkopis Gáspárja Heltaia (Kniezsa 1959: 34). Grafema ⟨dj⟩ in ⟨tj⟩ nista iz madžarskega črkopisa.

5 Zaključek

V tem prispevku sem poskusil utemeljiti, zakaj menim, da se poimenovanje *prekmurski črkopis* zdi boljše od doslejšnjih poimenovanj (madžarski črkopis, madžarska grafika, ogrica). Pri tem sem izhajal iz dejstva, da prekmurski črkopis ni identičen madžarskemu črkopisu, saj so pisci črpali grafeme tudi iz nemškega črkopisa ali pa so oblikovali svoje grafeme. Veliko težavo je pomenilo označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/, /y:/, dvoglasnikov *ai*, *ei*, *ou* in sičnikov ter šumevcev. Jožef Košič je uvedel določbe prvega madžarskega akademskega pravopisa za označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/, /y:/, ki jih je pisal kot ⟨ö⟩, ⟨ő⟩, ⟨ü⟩ in ⟨ű⟩. Ta način zapisovanja teh fonemov so kot normo prevzeli vsi poznejši pisci. Pomembno je, da so prekmurski pisci za označevanje dvoglasnikov oblikovali svoje grafeme. Za označevanje *ai*, *ei* in *ou* so v prvih treh prekmurskih knjigah uporabljali grafeme ⟨ai⟩, ⟨ái⟩, ⟨aj⟩, ⟨ei⟩ in ⟨ou⟩. Števan Küzmič je v svoji pisavi uporabljal grafeme ⟨áj⟩, ⟨ej/ei⟩ in ⟨ou⟩, kar je ostalo nespremenjeno do leta 1820. V tem letu je Mihal Barla v svojem molitveniku uvedel črke ⟨â⟩ za *ai*, ⟨ê⟩ za *ei* in ⟨ô⟩ za *ou*. To označevanje prekmurskih dvoglasnikov so od njega prevzeli vsi poznejši pisci razen Jožefa Košiča in Jožefa Borovnjaka, ki sta vztrajala pri načinu Števana Küzmiča. Ob koncu 19. stoletja so se pisci vrnili h Küzmičevemu označevanju ali pa so v svojih pisavah mešali dva načina. Za označevanje sičnikov in šumevcev so prevzeli predvsem madžarske grafeme, ki so se lahko pomešali tudi znotraj enega dela. Od njih bi poudaril le tiste, ki jih ni in nikoli ni bilo v madžarskem črkopisu: ⟨cl⟩ za /č/; ⟨ll⟩ za /s/; ⟨ss⟩, ⟨l⟩, ⟨ll⟩ za /š/ in ⟨l⟩, ⟨ʔ⟩ za /ž/. Uporaba teh grafemov je bila po podatkih iz raziskanega gradiva značilna do Barlovega molitvenika, tj. leta 1820. Grafema ⟨dj⟩ za /j/ in ⟨tj⟩ za /tj/ nista madžarskega porekla.

⁵ Škafar 1978: 41: »Borovnjak je v jeziku dotedanjih izdaj spremenil ou v ô, fz za s ohranil do str. 292, dalje piše sz.«

Preglednica 1: Fonemi in njihovi zapisi, obravnavani v prispevku

Preglednica je nastala na podlagi lastnega zbranega gradiva, ki sem ga primerjal s podatki iz preglednice poskusnega snopiča slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988: 14–17). Grafeme, ki jih v madžarskem črkopisu ni in jih nikoli ni bilo, sem označil z zvezdico. Pomišljaj (–) pomeni, da se grafem v viru ne pojavlja.

Knjiga	/ø/	/ø:/	/y/	/y:/	ai	ei	ou	/c/	/č/	/s/	/š/	/ž/	/j/	/k/	/ŋ/	/tj/
TF 1715	ö	ö	ü	ü	ai* aj*	ei*	ou*		cf* cs ch	z fz sz	f* f* s	f* s	gy	ly	ny	ty
ABC 1725	ö	ö	ü	ü	ai*	ei*	ou*	cz	cs ch	sz fz	s f*	s f*	–	ly	ny	ty
SM 1747	ó	ó	ű	ű	ái*	ei*	ou*	cz	cs ts ch cf*	sz fz z	s f* f*	s f*	gy	ly	ny	ty tj*
KŠ 1754 KŠ 1771	ó	ó ó	ű	ű ű	áj*	ej* ei*	ou*	cz	cs ts cf*	sz fz	s f* f*	s f* 'z	gy	ly	ny	ty tj*
KM 1780 KM 1781 KM 1783 KM 1790 KM 1796 KM 1804	ó ö	ó ó	ű ü	ű ű	áj*	ej*	ou*	cz	cs cf*	sz fz	s f* f*	's 'f*	gy dj*	ly	ny	ty tj*
BKM 1789	ó ö	ó ö	ű ü	ű ű	áj*	ej*	ou	cz	cs cf*	sz fz	s f* f*	'z	gy	ly	ny	ty tj*
SIZ 1807	ö	ö	ü	ű	áj*	ej*	ou	cz	cs	sz fz	s ss*	's	gy	ly	ny	ty
BRM 1820 BRM 1823	ö	ó	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs	sz	s	'z	gy	ly	ny	tj*
LŠ 1820	ö	ó	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs ts	sz fz	s f*	's	gy	–	ny	ty tj*
CJ 1829	ö	ó	ü	ű	–	ê*	ô*	cz	cs ts	sz fz	s	'z	gy	–	ny	ty
KOJ 1833 KOJ 1845 KOJ 1848	ö	ö	ü	ű	áj*	ej*	ou*	c cz	cs	sz	s ss*	's	gy	ly	ny	ty
KAJ 1837 KAJ 1840	ö	–	ü	ű ű	â*	ê*	ô*	cz	cs	sz	s	'z	dj*	–	ny	tj*
TŠ 1847 TŠ 1848	ö	ö	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs ts	sz	s	'z zs	–	–	ny	tj*
BJ 1870 BJ 1880	ö	–	ü	–	–	ej*	–	c cz	č* cs	sz	š* s	ž* zs	–	lj*	ny nj*	tj*

Knjiga	/ø/	/ø:/	/y/	/y:/	ai	ei	ou	/c/	/č/	/s/	/š/	/ž/	/j/	/k/	/ɲ/	/tj/
AIN 1876 AIP 1876 AI 1878	ö	ő	ü	–	â*	ê*	ô*	c	č*	s*	š*	ž*	dj*	lj*	ny	ty
								cs	cs	sz	s	'z		nj*	tj*	
IF 1896	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	zs	gy	–	ny	–
KAJ 1897	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ô*	cz	cs	sz	s	zs	gy	lj*	ny	ty
PJ 1898	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	dj*	lj*	ny	ty
LUT 1900	ö	ő	ü	ú	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	gy	–	ny	tj*
PJ 1900	ö	–	ü	–	aj*	ej*	–	c	cs	sz	s	zs	dj*	–	ny	ty
															tj*	
IF 1904	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	–	–	ny	tj*
															nj*	
SJ 1907	ö	–	ü	–	aj*	ej*	–	c	cs	sz	s	zs	dj*	lj*	nj*	–
						ê*										
ŽJ 1908	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou	cz	cs	sz	s	's z's* zs	–	–	ny	ty
								ts								
PJ 1909	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	zs	–	–	ny	–
ŽJ 1910	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	's zs	–	ly	ny	ty
						ei*			ts							
KLJ 1910	ö	–	ü	–	–	ej*	–	c	č*	s*	š*	ž*	dj*	lj*	nj*	tj*
KLJ 1913	ö	–	ü	–	–	–	–	c	č*	s*	š*	ž*	–	lj*	nj*	tj*

Viri

[ev.] = evangeličansko (17 virov); [kat.] = katoliško (24 virov); prev. = prevedel

ABC 1725 = *ABECEDARIUM SZLOWENSZKO, za Drobnó Detzó vón fzipűscheno* [ev.].

AI 1878 = Imre Agustič, *PRIRODOPIS S KEPAMI ZA NÁRODNE ŠOLE*, Buda-Pest, 1878 [kat.].

AIN 1876 = Imre Agustič, *NÁVUK VOGRSZKOGA JEZIKA. ZA ZACSÉTNIKE*, Budapest, 1876 [kat.].

AIP 1876 = Imre Agustič, *PRIJÁTEL. Znanoszt razserjűvajócse mészecsne novine*, Buda-Pest, 1876 [kat.].

BJ 1870 = Jožef Borovnjak, *Dűhovna Hrána ali knizsica puna lepih návukov moli-tvic i peszmic za kath. kerscsenike*, Radgona, 1870 [kat.].

BJ 1880 = Jožef Borovnjak, *Mali KATEKIZEM za obcsinszke lűdszke sole*, Radgona, 1880 [kat.].

BKM 1789 = Mihál Bakoš, *Nuovi Gráduvál, vu sterom sze vö zebráne, pobougsane, i zdaj vete nouvi réd posztávlene dűhovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na diko vö dáni*, Sopron, 1789 [ev.].

BRM 1820 = Mihál Barla, *DIKTOMSZKE, VERSUSKE I MOLITVENE KNI'ZICZE ZA TO MÁLO SÓLSZKO DECZO SZPRÁVLENE PO KIS JÁNOSI, VISZIKO*

- POSTŪVANOM SUPERINTENDENSI TI PRĚK DUNAJSZKI EVANGELICSÁNSZKI CZĚRKEV. NA NAS SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENE PO BARLA MIHÁLI, KŐVÁGÓ-ÖRSKE FARE DŪHOVNOM PASZTĚRI, Sopron, 1820 [ev.].
- BRM 1823 = Mihál Barla, *KRSZCSANSZKE NÔVE PESZMENE KNIGE SZPRÁVLENE EVANGYELICSÁNSZKIM GMAINAM*, Sopron, 1823 [ev.].
- CJ 1829 = Jurij Cipot, *DŪHOVNI ÁLDOVI ALI MOLITVENE KNIGE krszcseńikom na szrdcza i dŭse opravo i obeszeljávanye vu tú'zni 'zitka vöraj Szprávlene po CZÍPOTT GYŪRJI Evangelitsánszke Hodoske Fare Dŭhovniki*, Szombathel, 1829 [ev.].
- IF 1896 = Franc Ivanocy, *Zgrüntávanye Dŭsnejszti*, Muraszombat, 1896 [kat.].
- IF 1904 = Franc Ivanocy, *NÁJSZVETEJSEGA SZRCA JEZUSOVOGA VELIKI Kalendar Za Lüdsztvo Na 1904-to Presztopno Leto. I. letni tecsáj*, Szombotel, 1904 [kat.].
- KAJ 1837 = Janoš Kardoš, *KRÁTKI NÁVUK KRSZTSANSZTVA NAIME ZA DECZO OBCSIN EVANGELICSANSZKI OKROGLÍNE K-SZTOLI GOSZPODNOMI OBPRVIM PRIHÁJATI 'ZELÔCSO SZPRÁVLENI INO* Vödáni po Kardos Jánosi Hodoskom Dŭhovniki, Pest, 1837 [ev.].
- KAJ 1840 = Janoš Kardoš, *MÁLA HISTORIA BIBLISZKA ali Sz. Píszma Mészta prígodna. Navküpe Z-naprédányem pogübelnoszti Jeru'zálema. Naime Za deczo söl evangelicsanszki vödána po Kardos Jánosi, Hodoskom Dŭhovniki, Körmendín*, 1840 [ev.].
- KAJ 1897 = Janoš Kardoš (prev.), *MÁLA BIBLIA Z-KEJPAMI ALI ZGODBA ZVELICSANYA ZA MÁLO DECSICZO ZA I-II RAZRÉD NORMÁLSZKE SÔLE PISZANA PO GERGELY JÓZSEFI SZTOLNOGA-GLÁVNOGA VÁROSA VEREVUCSITELI*, Budapest, 1897 [ev.].
- KLJ 1910 = Jožef Klekl, *HODI K OLTARSKOMI SVESTVI. MOLITVENA KNIGA ZA VSE NAJPLEMENITEŠE OLTARSKO SVESTVO LŪBÉČE KRŠCENIKE, POSEBNO ZA MLADINO ZAKOTRIGE »OLTARSKOGA SVESTVA« I »SRCA JEZUSOVOGA« BRATOVČIN. SPISAO: KLEKL JOŽEF PLEBANOS PRI SV. SEBASTJANI*, Eger, 1910 [kat.].
- KLJ 1913 = Jožef Klekl (prev.), *Skrovnost Marijina Ali List Od Robstva Preblažene Device. Spisao Blaženi Montfortski Grignon Ludovik*, Radgona, 1913 [kat.].
- KM 1780 = Mikloš Küzmič, *SZLOVENSZKI SZILABIKÁR, Z-STEROGA SZE DECZA STETI MORE NAVCSITI, Z-NIKIMI REJCSNICZAMI NAVKŪPE pod Prespan Stampanya dáni*, Sopron, 1780 [kat.].
- KM 1781 = Mikloš Küzmič, *Pomoucs betéšnih, i mirajoucsih: tou je: nike molitvi, z-fterimi redovník betéšnoga, ali mirajoucsega, i na fzmrt ofzodjenoga grejsnika more pomágati, po p. Kúzmics Miklósi Sz. Benedeka fare dŭhovniki, i Szlovenfzke okrogline v. ôšpörôfji z-vogrřzkoga na szlovenszki jezik obrnyene, i z-pobošnim řtroskom naj víře postŭvanoga gořžpodina Boros Stevana, szombotelřzke sztolne czérkvi kanonika, i kántora vö zoftampane*, Sopron, 1781 [kat.].
- KM 1783 = Mikloš Küzmič, *KNIGA MOLITVENA, V-STEROJ SZE NAHÁJAJO RÁZLOCSNE PONIZNE MOLITVI, Z-DVÓJIM PRIDAVEKOM, NA HASZEK SZLOVENSZKOGA NÁRODA SZ-POBOŠNIM SZTROSKOM NIKIH PLEMENITH DOBROCSINITELOV Na řzvetlořt dána*, Sopron, 1783 [kat.].

- KM 1790 = Mikloš Küzmič, *ABC KNFSICZA NA NÁRODNI SOUL HASZEK. ABC KÖNYVETSKE A' NEMZETI ISKOLÁKNAK HASZNOKRA*, Büdin, 1790 [kat.].
- KM 1796 = Mikloš Küzmič, *SZTÁROGAI NOUVOGA TESTAMENTOMA SZVÉTE HISTÓRIE KRATKA SUMMA NA fjtári fzlóvenfzki Jezik obrnyena po Postüvanom Gofzpodui KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja*, Szombotel, 1796 [kat.].
- KM 1804 = Mikloš Küzmič, *SZVÉTI EVANGYELIOMI Pouleg Kalendárioma, i Réda Rimfzkoga na Vjze Nedelne, i Szvétesnye Dni z-Obcsinfzkoga fsvétoga Pifzma po zapouvidi NYÍH GOSZPOSZTVA, i Náj Vifje Postüvanoga GOSZPODINA SZILY JÁNOSA z-Gornyega Szopora, Prvoga Szombotelfzkoga Püspeka, na Sztári Szlovenfzki Jezik, Po Postüvanom Gofzpodui KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja Obrnyeni, i fztrofkom Nyih Gofzpozftva Previfzíkoga, i náj visse Postüvanoga GOSZPODINA HERZAN FERENCZA, z-HARASSA GROFA, Sz. R. Cz. Popa Kardinalissa, Dürgoga Szombotelfzkoga Püspeka znouvics vö zostampani, Szombothely, 1804 [kat.].*
- KOJ 1833 = Jožef Košič, *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetníke, vödáni od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jóšefi, Gornyo-Szinicskom Plebánosi. Sztroskom Plemenite Šezelnoga Vármegyéva Obsine vöstampani*, Grádecz, 1833 [kat.].
- KOJ 1845 = Jožef Košič, *ZOBRISZANI Szloven i Szlovenka med Múrov in Rábov, Körmendín*, 1845 [kat.].
- KOJ 1848 = Jožef Košič, *Zgodbe VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA. Szpizsao Kosics József plebános na gorejnyem Sziniki*, Szombothel, 1848 [kat.].
- KŠ 1754 = Števan Küzmič, *VÓRE KRSZTSÁNSZKE KRÁTKI NÁVUK CSÍSZTE REJCSI BO'ZE VÓ ZEBRÁNI I NA NYOU Vfzejm vernim vu vfzákóm fjkúsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu fzmrti na troufít, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nífteri fzem fšpodobni MOLÍTEV INO PEJSZEN, Nazáj gori poczimprani*, Halle, 1754 [ev.].
- KŠ 1771 = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPODNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÜZMICS SURDÁNSZKOM. F.*, Halle, 1771 [ev.].
- LŠ 1820 = Števan Lülík, *NÓVI ABECZEDÁR z-nísteri nemski táksi kní'zicz vküj pobráni, i na szlovenszki jezik preobrnyen po L. S. P. S., Soprón*, 1820 [ev.].
- LUT 1900 = *LUTHER MÁRTONA ZSÍTEK ALI KRÁTKO POPÍSZANYE ONOGA, KA SZE JE ZSNYÍM GODÍLO I KA JE ON VCSÍNO VU TEKÁJI ZSÍTKA NYEGVOGA PO LUTHÁR PAVLI*, Balassa-Gyarmat, 1900 [ev.].
- PJ 1898 = Jožef Pustai (prev.), *PADUÁNSZKI SZVÉTI ANTON INO KRÜH SZIROMÁKOV. NÁVO VRÁSZTVO ZA NEVÓL ZSIVLENYA. Z dopüscsenyom »Svétoga Stevana Drüstva« na sztári szlovenszki jezik obrnyeno*, Szent-Gotthárd, 1898 [kat.].
- PJ 1900 = Jožef Pustai, *MÁLA MOLITVENA KNIGA z potrejbnimi molitvami i vnógimi peszmami za katolicsánszko mladézen. Szpízšana po Pusztai Józsefi skolniki I. natísz*, Szt-Gotthárd, 1900 [kat.].

- PJ 1909 = Jožef Pustai (prev.), *NÓVE SZLOVENSZKE SZENSZKE KNIGE*, vönebráne z edni nemski knjig, stere szo med vszejmi szenszkimi knjigami te náj-bögse, Szentgotthárd, 1909 [kat.].
- SIZ 1807 = *SZTARISINSZTVO, I ZVACSINSZTVO, SZEM SZPODOBNI MI PRÍLIKAMI ZA VOLO, SZVADBENI MLADÉNCZOV. S. L. D.*, Sopron, 1807 [ev.].
- SJ 1907 = Jožef Sakovič, *KATOLICSANSZKI KATEKIZMUS Z GLÁVNIMI ZGODBAMI BIBLIJE ZA SOLÁRE I.–II. RAZREDA*, Budapest, 1907 [kat.].
- SM 1747 = Mihál Sever, *RÉD ZVELICSÁNSZTVA. Pouleg ednoga ZNAMENÜVANYA Toga nai poglaviteifega recsenya Jedro fsvétoga pifzma, vu kterom te Vöre nai vékfi ARTIKULUSI grúntani jeřzo, ravno i tak niftere krátke molitve, i peřzma, vön dán záto, dabi nei li řzamo drobna decza zetoga mleiko řzpoznanya bosřega, i JESUSSA KRISTUSSA Zaimati mogli, řzebé vu Vori pokreipiti, vu nevoljái troustatí, nego i řztareifí bi mogli řzvoje, eřche i vřa brátja vu KRISTUSSI, pouleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustatí*, Halle, 1747 [ev.].
- TF 1715 = Ferenc Temlin, *MALI KATECHISMUS, touje tou krátki návuk vöre kerřchánřzke dávno nigda, po D. LUTHER MARTONNI z řzvétoga pifřma vküp zebráni ino za droune Deczé volo řzpiřzani. zdai pak NA SZLOVENSZKI JEZIK prelořeni*, Halle, 1715 [ev.].
- TŠ 1847 = Šandor Terplan, *Dvakrat 52 Biblizke Historie za evangelicsanszke Solé ino Hi'ze. Szlovenscene po Terplán Sándori Püczonszkom Farari. Z vnógimi növimi Obrázki*, Kőszeg, 1847 [ev.].
- TŠ 1848 = Šandor Terplan, *KNIGE 'ZOLTARSZKE. SZLOVENCSENE PO TERPLÁN SÁNDORI, PÜCZONSZKOM FARARI*, Kőszeg, 1848 [ev.].
- ŽJ 1908 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JÉZUS KRISZTUS! Vu iméni Ocsé, i Sziná, i Dűha, řzvétoga Ámen. Je řzpiszaó Zřupánek János!*, Szobota – Lendava, 1908 [kat.].
- ŽJ 1910 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JEZUS KRISZTUS! MRTVECSNE PESZMI*, Szobota – Lendava, 1910 [kat.].

Viri po letnicah

TF 1715	KM 1804	KOJ 1848	PJ 1900
ABC 1725	SIZ 1807	TŠ 1848	IF 1904
SM 1747	BRM 1820	BJ 1870	SJ 1907
KŠ 1754	LŠ 1820	AIN 1876	ŽJ 1908
KŠ 1771	BRM 1823	AIP 1876	PJ 1909
KM 1780	CJ 1829	AI 1878	KLJ 1910
KM 1781	KOJ 1833	BJ 1880	ŽJ 1910
KM 1783	KAJ 1837	IF 1896	KLJ 1913
BKM 1789	KAJ 1840	KAJ 1897	
KM 1790	KOJ 1845	PJ 1898	
KM 1796	TŠ 1847	LUT 1900	

Literatura

- Balázs 1989 = János Balázs, A latin a Duna-tájon, v: *Nyelviünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 95–140.
- Balázs – Dede 2009 = Géza Balázs – Éva Dede, Bevezetés az európai helyesírásokba, v: *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*, ur. Géza Balázs – Éva Dede, Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU, 2009, 7–13.
- Hadrovics 1951 = László Hadrovics, A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 1 (1951), 164–172.
- Jesenšek 1998 = Marko Jesenšek, Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju, v: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, ur. Stjepan Lukač – István Nyomárkay, Budimpešta: Košičev sklad, 1998, 121–138.
- Jesenšek 1999 = Marko Jesenšek, Jezik v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj, v: *Logarjev zbornik*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1999 (Zora 8), 327–343.
- Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Nastanek in razvoj prekmurskega jezika, v: Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 26–38.
- Jesenšek 2008 = Marko Jesenšek, Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 103–113.
- Jesenšek 2010 = Marko Jesenšek, *Prekmuriana*, Budapest: Balassi Kiadó – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2010 (Opera Slavica Budapestinensia, Linguae Slavicae).
- Kniezsa 1952 = István Kniezsa, *A magyar helyesírás története*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.
- Kniezsa 1959 = István Kniezsa, *A magyar helyesírás története: második, javított kiadás*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1959.
- Korompay 2005 = Klára Korompay, Helyesírás-történet, v: *Magyar nyelvtörténet*, ur. Jenő Kiss – Ferenc Pusztai, Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- Novak 1936 = Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov 9).
- Novak 1972 = Vilko Novak, Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja, *Slavistična revija* 20 (1972), št. 1, 95–103.
- Novak 1976 = Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1976.
- Novak 1979 = Vilko Novak, Jezik prve prekmurske knjige, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25 (1979), št. 2, 279–285.
- Novak 1988 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine: poskusni snopič*, Ljubljana: ZRC SAZU, 1988.
- Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

- Orožen 1996a = Martina Orožen, Prekmurski knjižni jezik, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 356–372.
- Orožen 1996b = Martina Orožen, Vprašanja prekmurskega knjižnega jezika, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 373–380.
- Škafar 1978 = Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, Ljubljana: SAZU, 1978.
- Ulčnik 2009 = Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*, Bielsko-Biala itd.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2009 (Zora 67).
- Vince 1978 = Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.
- Weiss 2009 = Peter Weiss, Novejši prekmurski narečni slovarji, v: *Slovenski mikrokozmosi: medetnični in medkulturni odnosi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2009 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 20), 52–61.

Comparative historical development of Prekmurje spelling

Summary

This article presents the historical development of Prekmurje spelling from the publication of the first book in 1715 to the First World War. It highlights important factors that influenced the development of spelling systems in Central Europe. The graphemes not in the Latin alphabet are presented in greater detail because their representation posed a major problem for writers. Hungarian influence can be observed in representing the phonemes /a:/, /e:/, /i:/, /o:/, /ø/, /ø:/, /u:/, /y/, and /y:/. German graphemes were also used to represent the phonemes /ø/, /ø:/, /y/, and /y:/. The diphthongs *ai*, *ei*, and *ou* were written in various ways in different periods. Marking sibilants, shibilants, and the phonemes /ʃ/, /ʃ/, /ɲ/, and /tʃ/ were problematic among the consonants. These consonants were typically transcribed such that several letters were used to represent a specific phoneme. The article concludes with a table of all of the graphemes presented that appeared in forty-one Prekmurje books and newspapers.

A muravidéki szlovén helyesírás összehasonlító történeti fejlődése

Rezümé

A tanulmány a muravidéki szlovén helyesírás történetét mutatja be a kezdetektől az első világháború kitöréséig. Tárgyalja azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek

közép-európai térségünkben hatással voltak a helyesírási rendszerek fejlődésére. Részletesebben elemzi azokat a betűket, amelyek a latin ábécéből hiányoztak, s ezért jelölésük nagy nehézséget okozott az íróknak. A magánhangzóknál a következőknél figyelhető meg magyar hatás: /a:/, /e:/, /i:/, /o:/, /ø/, /ø:/, /u:/, /y/, /y:/. Az /ø/, /ø:/, /y/ és /y:/ jelölésére német grafémákat is használtak. Az ai, ei, ou diftongusokat különböző módon jeölték. A mássalhangzóknál a sziszegő- és susogóhangok, valamint a /ʒ/, /ʒ/, /ɲ/, /tj/ fonémák jelölési módja okozott gondot. Ezen mássalhangzók jelölésének jellegzetessége, hogy egyszerre több graféma is használatban volt ugyanannak a fonémának a jelölésére. A tanulmányt egy táblázat zárja, amely 41 muravidéki könyv és újság helyesírási rendszerének grafémáit mutatja be.